

BIOLOGIK XILMA-XILLIK SAYYORAMIZDAGI HAYOT RANG – BARANGLIGINING ASOSI

*Olamgirova Gulshan Saidali qizi
Muxammadiyeva Sarvara Bobomurot qizi
Mamarajabova Nigora Abdusaid qizi
Murodullayeva Marjona Rustam qizi
Navoiy Innovatsiyalar Universiteti
Biologiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabalari*

Annotatsiya: Biologik xilma-xillik — bu Yer yuzidagi barcha tirik organizmlarning, shu jumladan hayvonlar, o'simliklar, zamburug'lar va mikroorganizmlarning turlari, ularning yashash muhitlari va genetik farqliliklarining majmuasidir. Ushbu maqolada biologik xilma-xillikning mohiyati, uning ekologik, iqtisodiy va ilmiy ahamiyati, shuningdek, global miqyosda kuzatilayotgan kamayish sabablari tahlil qilinadi. Biologik xilma-xillik sayyoramizdagi hayot muvozanatini ta'minlaydigan asosiy omil bo'lib, oziq-ovqat zanjiri, ekotizim barqarorligi va insoniyatning yashash sifati bilan bevosita bog'liqdir. Maqolada, shuningdek, O'zbekiston va boshqa mintaqalardagi biologik resurslar holati, yo'qolib borayotgan turlar, hamda ularni muhofaza qilish bo'yicha mavjud choralar va istiqbolli takliflar yoritiladi.

Kalit so'zlar: Biologik xilma-xillik, ekotizim, genetik farqlilik, turlar xilma-xilligi, ekologik muvozanat, muhofaza, bioxilma-xillikning ahamiyati, yo'qolib borayotgan turlar, ekologik barqarorlik, tabiiy resurslar, tabiatni muhofaza qilish

Kirish

Yer yuzida mavjud bo'lgan barcha tirik organizmlar — o'simliklar, hayvonlar, zamburug'lar va mikroorganizmlar o'ziga xos shakl, tuzilish, yashash muhiti hamda genetik tarkibga ega bo'lib, ular o'zaro murakkab ekologik aloqalar orqali yagona hayot tizimini tashkil qiladi. Bu tabiiy boylikning turli-tumanligi biologik xilma-xillik deb ataladi. Biologik xilma-xillik — nafaqat tabiatning go'zalligi va rang-barangligini ifodalaydi, balki sayyoramizdagi hayotiy barqarorlik, oziq-ovqat xavfsizligi, sog'liqni saqlash, iqlim muvozanati va inson farovonligi uchun ham asosiy omil hisoblanadi. Bugungi kunda sanoat rivojlanishi, qishloq xo'jaligi faoliyati, urbanizatsiya va iqlim o'zgarishlari tufayli ko'plab turlar yo'qolish xavfi ostida qolmoqda. Shu bois biologik xilma-xillikni saqlash masalasi nafaqat ekologlarning, balki butun insoniyatning dolzarb vazifasiga aylangan. Ushbu maqolada biologik xilma-xillikning mazmuni, ahamiyati, unga tahdid solayotgan omillar hamda ularni muhofaza qilish choralari keng yoritiladi.

Asosiy qism

Biologik xilma-xillik — bu Yer yuzidagi barcha tirik organizmlarning umumiy jamlanmasi bo‘lib, u uchta asosiy darajada namoyon bo‘ladi: genetik xilma-xillik, turlar xilma-xilligi va ekotizimlar xilma-xilligi. Genetik xilma-xillik bir tur ichidagi organizmlar orasidagi genetik farqlarni ifodalaydi, bu esa ularning kasalliklarga chidamliligi va tur sifatida yashab qolish qobiliyatini belgilaydi. Turlar xilma-xilligi — ma’lum bir hududda mavjud bo‘lgan o‘simlik va hayvon turlarining sonini bildiradi, bu esa ekotizimlarning barqarorligiga va ularning o‘zini-o‘zi boshqarish qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ekotizimlar xilma-xilligi esa turli yashash muhitlari, ya’ni o‘rmonlar, cho‘llar, botqoqliklar, tog‘li hududlar va boshqa muhitlardagi tirik organizmlar jamoalarining rang-barangligidir. Biologik xilma-xillik insoniyat uchun beqiyos manba hisoblanadi — oziq-ovqat, dori-darmon, tola, qurilish materiallari kabi ko‘plab tabiiy resurslar aynan tirik organizmlar hisobiga olinadi. Shuningdek, ko‘plab kasalliklar davosi uchun zarur bo‘lgan faol moddalar o‘simliklar yoki mikroorganizmlar orqali aniqlanadi. Ekologik nuqtai nazardan esa, har bir tur va hatto har bir individ ekotizimning muhim bo‘g‘ini bo‘lib xizmat qiladi, ya’ni ular oziq-ovqat zanjiri, changlatish, tuproq unumdorligini saqlash, suv resurslarini tozalash kabi tabiiy xizmatlarni bajaradi. Afsuski, oxirgi o‘n yilliklarda inson faoliyati natijasida biologik xilma-xillikka kuchli tahdid tug‘ilmoqda: o‘rmonlarning kesilishi, tuproq va suvning ifloslanishi, iqlim o‘zgarishi, yovvoyi hayvonlarning noqonuniy ovlanishi kabi holatlar turlar sonining kamayishiga olib kelmoqda. Ko‘plab hayvon va o‘simlik turlari yo‘qolib ketish xavfi ostida turibdi. Xalqaro tashkilotlarning ma’lumotlariga ko‘ra, har yili minglab tur yo‘qolmoqda yoki muhofazaga muhtoj turlar ro‘yxatiga kiritilmoqda. Shu bois butun dunyoda biologik xilma-xillikni asrash bo‘yicha turli chora-tadbirlar ko‘rilmoqda: milliy bog‘lar va qo‘riqxonalar tashkil etilmoqda, yo‘qolib borayotgan turlarni sun’iy ko‘paytirish dasturlari olib borilmoqda, ekologik qonunchilik kuchaytirilmoqda. O‘zbekiston hududida ham biologik xilma-xillik boy hisoblanadi, ammo bu resurslar ham inson faoliyatidan jiddiy zarar ko‘rmoqda. Shu sababli, biologik xilma-xillikni muhofaza qilish — ekologik ta’lim, barqaror tabiiy resurslardan foydalanish va xalqaro hamkorlikni talab qiluvchi dolzarb masaladir.

Xulosa

Biologik xilma-xillik — bu nafaqat sayyoramizdagi hayotning go‘zalligi va rang-barangligini belgilovchi omil, balki insoniyatning barqaror rivojlanishi va farovonligining asosi hisoblanadi. Har bir tur, har bir genetik birlik va har bir ekotizim butun biosferaning muvozanatli ishlashida muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kunda biologik resurslarning yo‘qolib borishi nafaqat ekologik, balki iqtisodiy, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy sohalarda ham jiddiy muammolarga olib kelmoqda. Shu bois, biologik xilma-xillikni saqlash va muhofaza qilish global hamkorlik, mahalliy tashabbuslar, ilmiy yondashuv va ekologik ongni yuksaltirish orqali amalga oshirilishi lozim. Faqatgina barqaror foydalanish va ongli

munosabat evaziga biz tiriklik olamining boyligini kelajak avlodlarga butun holatda yetkazishimiz mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmatova, D.M., & Karimov, A.A. (2021). Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
2. Razzokov, M.X. (2018). Biologik xilma-xillik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Wilson, E.O. (1992). The Diversity of Life. – Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Groom, M.J., Meffe, G.K., & Carroll, C.R. (2006). Principles of Conservation Biology (3rd ed.). – Sunderland: Sinauer Associates.
5. Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2020). Global Biodiversity Outlook 5. – Montreal: CBD.